

6. Etnické stereotypy ako zdroje vtipov o Rómoch¹

Arne B. Mann

¹ Kapitola tejto publikácie vznikla vďaka podpore grantu VEGA 2/0014/11 *Rómovia v majoritnej spoločnosti: výskum modelov vzájomného spolužitia*.

Ústav etnológie SAV, Bratislava
arne.mann@savba.sk

Úvod

Od politickej zmeny v našej spoločnosti uplynulo už viac ako štvrtstoročie. Dôsledky novej politickej orientácie a ekonomickej transformácie po roku 1989 viedli k viacerým zmenám v sociálnej diferenciacii obyvateľstva, pričom sa prehĺbili rozdiely medzi jednotlivými vrstvami spoločnosti. Rómovia, ktorí už po niekoľko storočí predstavovali marginalizovanú skupinu obyvateľstva, sa – najmä po strate zamestnania – dostali do novej spoločenskej izolácie (Radičová, 2002: 84 – 91; Podoba, 2009: 579 – 581). Táto nová situácia sa premietla aj do zhoršenia medzietnických vzťahov, predovšetkým vo vzťahu majoritného obyvateľstva voči Rómom, na čo upozornilo viacero autorov (Vašečka, 2002a: 335 – 351; Puliš, 2002a: 413 – 442, 2002b: 445 – 473; Džambazovič, Jurásková, 2002: 527 – 563; Jurásková, 2002: 393 – 412).

Prejavy nazerania majoritného obyvateľstva na Rómov možno sledovať v oblasti tvorby štátnej politiky, na základe verejnej prezentácie názorov predstaviteľmi politických strán a mienkotvorných osobností, prezentácie printovými a najmä elektronickými masmédiami či reprezentatívnymi výskumami verejnej mienky. Ďalšou z možností je sledovanie postojov majority na stránkach internetu vo forme rozšírenej a stále aktívnej prezentácie vtipov o Rómoch. Metodologickým pozitívom tejto možnosti je to, že anonymita v týchto prípadoch umožňuje necenzúrované vyjadrenie postojov prispievateľov, na druhej strane si však treba uvedomiť, že na takejto internetovej komunikácii sa zúčastňuje len istá časť obyvateľstva krajiny, takže tieto prejavy nie sú objektívnou reprezentáciou situácie v spoločnosti.

Vznik a existencia *anekdoty/vtipu* o príslušníkoch „inej“ skupiny sú bezprostredne späté s procesom *skupinovej identifikácie*. Jej základným princípom je vedomie príslušnosti k jednej skupine a odlišnosti od inej skupiny (dichotómia „my“ a „oni“) (Bačová, 1996: 25, 37 – 38). *Členovia skupiny budujú svoju identitu dvoma spôsobmi: na jednej strane sa snažia o vytváranie pozitívneho obrazu o sebe, kde často dochádza k cielenému zdôrazňovaniu pozitív a zamlčovaniu negatív, vedomej i nevedomej idealizácii. Na druhej strane členovia skupiny prejavujú svoju identitu i tak, že sa dištancujú od „nečlenov“, ktorých podceňujú, hodnotia ich negatívne, zosmiešňujú ich a znevažujú.* Významnou súčasťou v procese vytvárania a potvrdzovania skupinovej identity sa takto stávajú aj vtipy. Pomocou zosmiešňovania reálnych i domnelých odlišností príslušníkov inej skupiny pomáhajú potvrdzovať výlučnosť príslušníkov „vlastnej skupiny“, poukazujú na „nebezpečenstvo ohrozenia“ inou skupinou. Súčasťou tohto procesu je vytváranie a využívanie *etnických stereotypov*, t. j. ustálených predstáv a hodnotiacich postojov o vlastnom etniku (*autostereotypy*) a o inom či iných etnikách (*heterostereotypy*) (Krekovičová, 2005: 10 – 18). Tie sú sociálnym

produktom, vo väčšine prípadov nevychádzajú z osobnej skúsenosti, ale sú sprostredkované sociálnym prostredím (osvojujeme si ich v detstve od svojich rodičov, v škole), preto prejavujú značnú rezistenciu voči racionálnej kritike (Uhlíková, 2007: 49 – 54).

Vytváraním obrazu Žida a Róma v slovenskom folklóre sa zaoberala Eva Krekovičová (2005; 2001: 17 – 34; 2009: 473 – 497). Okrem analýzy piesňového folklóru venovala pozornosť aj anekdotám o Rómoch. Na základe anekdot uverejňovaných na internete konštatovala významný posun od „pomerne sympatickej a často pozitívne hodnotenej tradičnej folklórnej postavy Cigána ako *iného* do kategórie *cudzích*... To, na čo sa predtým nahliadalo s láskavým humorom, je teraz už súčasťou *obrazu nepriateľa*“ (Krekovičová, 2009: 490 – 491; kurzíva A. M.).

V nasledujúcej kapitole budem vychádzať práve z tohto spoločensky závažného (varovného) konštatovania. Pokúsím sa analyzovať *vtipy*,² ktoré vznikajú na základe existujúcich heterostereotypov v časti majoritnej populácie, objektom ktorých sú Rómovia a ktoré sa v súčasnosti šíria na internete. Základom súboru sú vtipy zaznamenané v internetovej korešpondencii priebežne za posledných sedem rokov (2007 – 2014),³ doplnené z webových stránok zameraných na vtipy, pričom *cigánske vtipy* tam tvoria ich osobitnú súčasť.⁴ Excerpované boli i české webové súbory, pretože prevažná väčšina Rómov žijúcich dnes v Českej republike sem prišla v niekoľkých migračných vlnách po druhej svetovej vojne. Súbor tvorí spolu 631 jednotiek.

Komparatívnu skupinu tvoria vtipy známe pred rokom 1989, zaznamenané na základe vlastných spomienok a spomienok vrstovníkov. Ďalším prameňom je dizertačná práca Milana Leščáka, ktorý uskutočnil v rokoch 1962 – 1967 výskum humoristického rozprávania v troch spišských obciach (Spišský Hrhov, Klčov, Dolány; Leščák, 1971). Humorné príbehy pochádzajúce zo začiatku 20. storočia uverejnil Jiří Polívka v 5. zväzku *Súpisu slovenských rozprávok* v samostatnej kapitole *Anekdoty o Cigánoch* (spolu 25 zápisov) (Polívka, 1931, zv. V.: 73 – 79). Významnú pozornosť venovala tomuto žánru Viera Gašparíková: v jej publikácii *Ostrovtipné príbehy i veľké cigánstva a žarty* tvoria humorové príbehy o Cigánoch samostatnú kapitolu, spolu 40 jednotiek (Gašparíková, 1980: 67 – 82, pozn. 278 – 280).

² Krátky a vtipný príbeh epického žánru o skutočnej alebo vymyslenej udalosti, ktorý má neočakávaný záver s humorným vyznením a vtipnou pointou, sa v odbornej terminológii nazýva *anekdota*. V hovorovej reči sa ako ekvivalentné synonymum používa i termín *vtip* (Gašparíková, 1995a: 17). Keďže takto je tento literárny druh označovaný i používateľmi na internete, budem ho v príspevku uprednostňovať.

³ Ďakujem touto cestou Ing. Vladimírovi Vranovi, ktorý mi počas tohto obdobia zasielal všetky vtipy o Rómoch, s ktorými sa stretol na internete.

⁴ Ide o nasledujúce stránky: <http://www.superanekdoty.cz/cikani-romove/stranka-3/>; <http://vtipy.vsetko.com/o-romoch-26.html>; <http://vtipy.vychytane.sk/k/212/o-romoch/s/34/>; <http://www.gipsy.sk/>; <http://vtipy.chces.info/o-cikanech/>; <http://vtipy1.cz/vtipy/cikani?strana=1>. Tri vtipy, zaznamenané v súbore vo viacerých variantoch, boli použité aj v českom filme *Kameňák 3* (2005, réžia Zdeněk Troška).

E. Krekovičová na základe analýzy folklórnych textov určila nasledujúce atribúty vyjadrujúce odlišnosť obrazu Róma od obrazu Slováka: etnonym, jazyk, rodová determinácia znakov, konfesia, fyzický vzhľad, spôsob života a morálno-etické normy, spôsob bývania, vzťah k deťom, mnohohodnosť, spôsob oblečenia, sociálne postavenie, zamestnanie, remeslo, špecifické vlastnosti, mentalita a psychické danosti (nepraktické, „iracionálne“ správanie), zvláštne schopnosti, vedomosti (prefíkanosť, schopnosť vynájsť sa v každej situácii), endogamia, konflikt, romantický obraz, odlišné historické skúsenosti (2009: 485). Výskum Ústavu pre výskum verejnej mienky v roku 1995 zameraný na analýzu predsudkov a stereotypov zaznamenal oceňované vlastnosti (hudobný talent, nadanie pre obchod, bezstarostnosť a zmysel pre deti a rodinu), oveľa výraznejšie však boli negatívne hodnotenia: kriminálna činnosť, vyhýbanie sa poctivej práci, nízka hygiena, alkoholizmus, hlučnosť a prefíkanosť (Vašečka, 2002a: 341). Aj ďalšie výskumy poukázali na to, že verejnosť u Rómov kriticky vníma zneužívanie sociálnych dávok, vysokú pôrodnosť, vyhýbanie sa práci a nedostatočné vzdelanie (op. cit.: 344 – 345).

Etnické stereotypy zaznamenané spomenutými výskumami sa premietajú i do analyzovaných „internetových vtipov“. Celý súbor som rozdelil do 14 kategórií. Jedenásť kategórií je vytvorených na základe existujúcich heterostereotypov o Rómoch: vzťah k práci, kriminalita, demografia (zvýšená natalita), hygiena, sexualita (promiskuita, polygamia, incest), vzťah ku vzdelaniu, zneužívanie sociálnych dávok, odlišná farba pleti, religiozita, emigrácia, nedostatočný intelekt. Osobitnú, avšak najpočetnejšiu skupinu (22,5%), tvoria vtipy popierajúce právo Rómov na život – rasistické. Oproti predchádzajúcim skupinám stojí málopočetná skupina vtipov (3,3%), ktorá hovorí o prefíkanosti Rómov – chytráci (**Tabuľka 1 a Graf 1 = Obr. III. 16. 1**).

Tabuľka 1:
Kategórie vtipov podľa obsahujúcich stereotypov

KATEGÓRIA	POČET	%
1. práca	89	14,0
2. dávky	18	2,8
3. demografia	39	6,2
4. sexualita	36	5,7
5. hygiena	32	5,1
6. vzdelanie	15	2,4
7. emigrácia	8	1,3
8. farba pleti	17	2,7

9. religiozita	14	2,2
10. hlupáci	89	14,0
11. kriminalita	106	16,8
12. rasizmus	142	22,5
13. chytráci	21	3,3
14. ostatné	5	0,8
SPOLU	631	100

Zdroj: Arne B. Mann

1. Formálne znaky

Publikované vtipné texty o Rómoch pred rokom 1989 s epickým opisom situácie a aktérov sú skôr rozprávačským útvarom a možno ich označiť ako „humoristické rozprávania“ (tzv. *humorky*) (Gašparíková, 1995b, 1: 189). Ich rozsah je okolo 150 – 200 slov. Oproti tomu drobné prozaické útvary šírené dnes na internete sú podstatne stručnejšie, majú teda charakter *anekdoty*.

Z hľadiska stavby prevládajú dejové, epické anekdoty/vtipy s trojdielnou stavbou: úvod, v ktorom rozprávač opisuje východiskovú situáciu, prechod – najčastejšie vo forme dialógu zúčastnených osôb a pointa. Tie prevažujú vo väčšine vytvorených kategórií (ich rozsah je 15 – 50 slov).

(kategória „práca“):

Príde cigán k doktorovi a sťažuje sa:

- Júj, pán doktor, šecker ma bolí, nohy, ruky, zlámaný som celý.
- Ejha, kde pracujete?
- V kameňolome pán doktor, v kameňolome.
- No, to je ťažká práca, a ako dlho tam robíte?
- Od zajtra pán doktor.

Špecificky v kategóriách „práca“ a „rasistické“ sú početne zastúpené tzv. *anekdotické hádanky* („nepravé“, falošné hádanky): tieto nemajú úvod (ani náznak deja, ani fiktívne postavy), obmedzujú sa len na otázku a odpoveď, pričom sám rozprávač vtipu prináša riešenie tejto nepravnej hádanky, ktorá je pointou (Sirovátka, 1987: 57 – 60). V sledovanom súbore sú často obmedzené na 7 – 15 slov.

(kategória „rasizmus“):

- Čo najviac pristane cigánovi na krku?
- Doberman!

1.1. Jazyk

Vtipy šírené na internete na Slovensku sú v slovenskom i českom jazyku. Veľmi často ide o doslovný preklad toho istého textu, na základe nepresného prekladu (použitie čechizmov, slovosledu, gramatiky) možno predpokladať, že viaceré vznikli pôvodne v českom prostredí (všetky tu uvedené vtipy uvádzam v pôvodnom znení). To, že boli preložené a šírené po slovensky, znamená, že sa s nimi stotožnili slovenskí používatelia internetu. Naopak, vo vtipoch v českom jazyku je priama reč Rómov citovaná často v slovenčine (príp. skomolenom východoslovenskom nárečí), čím sa vyjadruje slovenský pôvod Rómov žijúcich v ČR a zdôrazňuje ich inakosť. Napriek tomu existujú vtipy, ktoré sú zrozumiteľné len v jednom z týchto jazykov:

(kategória „hlupáci“):

Přijde cikán k trafice a ptá se trafikanta:

- Znáš Deža Kykolku?

A trafikant odpoví:

- Neznám.
- A Eržiku Kykolkovou znáš?
- Ne.
- A Laca Kykolku znáš?
- Taky ne.
- Tak proč tady máš napsáno: Známký – kolky? (2008)

Cigánka v trafike:

- Jednu Slovenku!
- Nemáme. Vezmite si Život.
- Ty si vezmi život, ty krava!

Kým prvý vtip, založený na „slovnej hračke“ (tzv. *kalambúr*) znám-ky-kolky, nemožno preložiť do slovenčiny (česky „znám“ je slovensky „poznám“), v druhom prípade český poslucháč vtipu nerozumie, lebo časopis *Život* vychádza len na Slovensku.

1.2. Identifikácia predmetu

Pre rýchlejšiu orientáciu čitateľa/poslucháča vtipu sa používa etnické označenie predmetu – *Cigán*. Pritom J. Polívka i M. Leščák uvádzajú tento etnonym dôsledne so začiatočným veľkým „C“ (Leščák, 1971, II.; Polívka, 1931), V. Gašparíková zasa s malým „c“ (Gašparíková, 1980). V internetových vtipoch sa termín *cigán/cikán/cigán* používa najčastejšie s malým „c“: v češtine to zodpovedá pravidlám českého jazyka, v slovenských vtipoch to môže byť dôsledok nedôslednosti pri preklade z češtiny, ale aj deklarovanie toho, že týchto ľudí nepovažujú za príslušníkov osobitného etnika.

Termín *rom/rom*, taktiež väčšinou s malým „r“, sa objavuje v 126 vtipoch, čo je 19,9%. V dvoch prípadoch je tento termín cielene zvolený s cieľom poníženia Rómov:

(kategória „práca“):

- Viete čo je základná jednotka odporu k práci?
- 1 rom.

(kategória „rasizmus“):

- Viete, čo vznikne, keď cigána prejde parný valec?
- No predsa CD-ROM.

V prípade vtipov, v ktorých sa uplatňuje dialóg, sa jednoznačná identifikácia objektu prejavuje aj použitím „typického“ mena: tak ako v prípade židovských vtipov sú to priezviská *Kohn* a *Roubíček* (Salner, 2002: 30), vo vtipoch o Rómoch sú to krstné mená *Dežo* a jeho manželka *Araňa* alebo *Erža*. V sledovanom súbore sa meno *Dežo/Dežko* vyskytuje 156-krát, *Araňa* 24-krát, *Erža/Eržika* 13-krát. Z ďalších mien sa v súbore vyskytujú: *Fero* (11-krát), *Jožo*, *Laco*, *Lajoš* (3-krát), *Gejza*, *Juro*, *Mara/Mariška* (2-krát), *Amália*, *Demeter*, *Izidor*, *Jano*, *Mišo*, *Pižo*, *Sebastián* (1-krát). V týchto prípadoch nejde vždy o „typické“ rómske mená, skôr o mená zriedkavé (najmä v českých vtipoch mená *Fero* a *Lajoš*). Rómske priezviská sú uvedené len vo dvoch prípadoch (*Stojka*, *Ščuka*), v jednom prípade ide o meno „vypožičané“ z inej skupiny vtipov (*Móricko*). V prácach J. Polívku a M. Leščáka sa žiadne mená nevyskytujú, v publikácii V. Gašparíkovej nájdeme v piatich prípadoch meno *Fero* (Gašparíková, 1980: 77, č. 129 a 88, č. 146).

1.3. Parodovanie jazyka Rómov

M. Leščák zaznamenal, že rozprávači vtípov o Cigánoch „napodobňovali a komolili reč Cigánov“. Rozprávač pritom „menil melodiku reči, najmä uplatnením *psalmodickej*⁵ dikcie“ (1971, I.: 165, kurzíva A. M.). Podobne E. Krekovičová uviedla, že huhňanie, nesprávne vyslovovanie sykaviek a šušľanie napodobňujúce osobitný akcent v jazykovom prejave Rómov je používané najmä v anekdote s cieľom dosiahnutia komického efektu (2009: 483). V internetovej komunikácii to nie je možné, preto okrem používania „typického mena“ sa vo vtípoch prezentovaných v českom jazyku v priamej reči Rómov uplatňuje slovenčina a v niektorých vtípoch v slovenskom jazyku sa zase objavuje nedokonalý pokus o napodobenie východoslovenského dialektu (v šiestich prípadoch). Tento prístup odráža skutočnosť, že takmer všetci Rómovia žijúci dnes v Českej republike sem prišli vo viacerých migračných vlnách po druhej svetovej vojne zo Slovenska, a to najmä z východného Slovenska, kde je najvyššia koncentrácia rómskeho obyvateľstva (Jurová, 1993: 20 – 22, 47 – 49, 78 – 85).

V jednotlivých vtípoch nájdeme skomolené rómske slová: *dik* (3-krát), *dig* (3-krát), *Dikh* (1-krát) a spojenia *dik more* (4-krát), *dig more/móre* (3-krát), *dyk more* (1-krát), *hej more* (1-krát). V týchto prípadoch ide o rozkazovací spôsob slovesa *dikhel* („pozeráť sa“) a slova *more* (oslovenia vrstovníka či mladšieho muža) (Hübschmannová, Šebková, Žigová, 1991: 88 – 89, 181), *dikh, more!* – v preklade „pozri, chlapče!“. Je zrejmé, že autori vtípov nepoznajú skutočný význam ani sociálny kontext tohto výrazu, keď ho vkladajú do úst Rómovi pri oslovovaní kňaza, čo je v skutočnosti nemysliteľné. Slovo *dikh*, je v jednom prípade ďalej ironicky komolené do vtípu (kategória „hlupáci“):

Viete, akí sú traja hrdinovia rómskej kinematografie?

– Dyk Trejsi, Moby Dyk a Dykaprio.⁶

Z iných rómskych slov sa v jedinom prípade nachádza slovo *dilino* (róm. „hlupák“) a *love* (róm. „peniaze“) (Hübschmannová, Šebková, Žigová, 1991: 90, 171). Stretáme sa aj s pomerne správnu rómskou vetou (v kategórii „religiozita“): *Tu ač cicho me vakerav tradaha!* („Ty buď ticho, ja hovorím s mamou!“), ale aj s absolútnym jazykovým nezmyslom (v kategórii „chytráci“), vydávaným za „typicky cigánsky pozdrav“: *Huraj mi vaja!*⁷ V sledovaných zbierkach nájdeme rómske slovo *more* iba v jedinom prípade – u V. Gašparíkovej (1980: 70, č. 110).

1.4. Tykanie

Všetky zaznamenané vtipy vyjadrujú dištanciu až dominanciu (nadradenosť) Nerómov nad Rómami. Tento prístup je vyjadrený rôznymi formami – od zosmiešňovania, irónie, satiry až k cynizmu, sarkazmu a rasizmu. Tento základný princíp sa prejavuje vo všetkých vtípoch, v ktorých je uplatnený dialóg tým, že Rómovi sa vždy tyká (okrem bližšie nešpecifikovaných Nerómov je to najmä policajt a skín). Výnimkou sú osoby, ktoré sa vyjadrujú „úradne“ (inštruktor autoškoly, sudca, v ojedinelých prípadoch policajt).

1.5. „Kalambúr“

Ďalším prostriedkom na vyjadrenie uvedeného postoja zo strany Nerómov je využívanie slovnej hračky založenej na zvukovej podobnosti alebo totožnosti dvoch významovo odlišných slov, *kalambúru* (Sirovátka, 1987: 65). Cieľom je zosmiešnenie Rómov, poukázanie na im prisudzovanú mentálnu zaostalosť, nedostatočnú inteligenciu. Preto najviac kalambúrov nájdeme v kategóriách „hlupáci“ (17), „rasizmus“ (5), „práca“ a „sexualita“ (3), „kriminálna“ (2).

(kategória „hlupáci“):

Policajt cigáňovi:

– Dežo, doklady!

– Dyk móre, do čoho?!

Prídu cigáni do recepcie hotela a recepčný na nich:

– Páni, máte rezerváciu?

Cigáni na to:

– Vypadáme snád' ako indiáni, debil?!

(kategória „práca“):

Ako robí krava?

– Múú...

A ako robí pes?

– Haff, Haff...

⁵ *Psalmódia* – spev žalmov a žalmových textov, pôvodne v gregoriánskom chorále.

⁶ „Dick Tracy“, populárna postava americkej popkultúry. Predstavuje ťažko zasiahnutelného, rýchlo strieľajúceho a výnimočne inteligentného policajného detektíva. Vytvoril ho Chester Gould v roku 1931 pre komiksovú prílohu nazvanú Dick Tracy pre noviny *Chicago Tribune*. Gould písal príhody Dick Tracyho do roku 1977. „Moby-Dick“, meno vorvaňa tuponosého z románu Hermana Melvilla (1819 – 1891) *Biela veľryba* (1851). „Leonardo DiCaprio“, (nar. 1974), americký filmový herec a producent. Tento vtíp sa nachádza na všetkých sledovaných webových stránkach.

⁷ Prvá veta gramaticky správne: *Tu ač cicho, me vakerav tra daha!* Za konzultáciu ďakujem Mgr. Milade Závodskej z Muzea rómskej kultúry v Brne.

A ako robí Cigáň?

– Cigáň nerobí!

1.6. Časové kritérium

Určiť čas vzniku starších humorných rozprávání i novších vtipov je veľmi ťažké, keďže vo viacerých prípadoch tu nachádzame staršie motívy, známe v iných etnikách. Výnimkou sú také, ktoré aktuálne reagujú na konkrétne historické, politické či spoločenské udalosti. Vo vtipoch spreď roku 1989 nájdeme i nasledujúci:

Príde Cigán na národný výbor pokrstiť syna.

– Ako sa bude volať? – pýta sa predseda MNV (pozri poznámku č. 11, A. M.).

– Dežo – odpovie Cigán.

– Ale veď Ty si Dežo, Tvoj otec je Dežo, daj mu iné meno!

– Prosím pekne, nech sa volá Bangladéžo.

Vtip možno datovať do roku 1971, keď vznikol štát Bangladéš. Je zaujímavé, že tento vtip sa objavil v českej verzii na internete v roku 2007, keď už stratil na aktuálnosti.

Vtipy reagujúce na konkrétne udalosti nájdeme v kategórii „rasizmus“:

Nastúpia 3-ja cigáni v Bratislave do taxíka.

Taxikár sa pýta:

– Čo chalani, do Devínskej?

Vtip z októbra 2010 reaguje na tragickú udalosť, ktorá sa odohrala 30. augusta 2010 v Bratislave, mestskej časti Devínska Nová Ves, keď Ľubomír Harman zastrelil 7 ľudí, prevažne Rómov. Takýto vtip má len časovo obmedzené trvanie – pokiaľ je udalosť vo vedomí verejnosti.

– Aký je rozdiel medzi Adamom, Evou a cigánmi?

– Cigánov nikto zo Slovenského raja nevyženie, ani pán Boh.

Vtip zaznamenaný v rokoch 2011, 2012 reaguje na situáciu v Letanovciach – osade Letanovský mlyn v blízkosti Národného parku Slovenský raj, kde žili Rómovia od roku 1926. Od roku 2004 sa začali za príspevnia Rómov budovať nové bytovky v lokalite Strelník, ale Rómovia sa do nich sťahovali až v októbri 2013 (po viac ako 9 rokoch), čo bolo vinou štátnych a samosprávnych orgánov, nie Rómov.

Na zimnú olympiádu do Soči pošle Slovenská republika cigánov.

Podľa športových expertov:

– Je to jediná nádej, ako získať všetky cenné kovy...“

Vtip (z kategórie „kriminalita“) prezentovaný na internete v roku 2013, aktualizovaný pri príležitosti konania Zimných olympijských hier v ruskom Soči (7. – 23. februára 2014).

So zámerom „podporenia hodnovernosti“ sú niektoré vtipy lokalizované na najznámejšie rómske sídliská – Luník IX v Košiciach a Chánov v Moste.

(kategória „vzdelanie“)

Po svadobnom obrade na Luníku IX hovorí nevesta farárovi:

– A dáte mi aj nejaké potvrdenie?

– Prečo?

– Aby som nemala v škole neospravedlnené hodiny.

(kategória „hlupáci“)

Cikán s papouškom na rameni vejde do obchodu a prodavačka pravi:

– Je krásny, odkud ho máte?

– Z Chánova, je jich tam plno – odpoví papoušek.

(2013)

1.7. Transponovanie vtípov

V procese fungovania vtípov sa stretne i s takými, ktorých objektom nebol pôvodne Róm, ale príslušník inej, taktiež zosmiešňovanej etnickej minority, a ktoré boli aktualizované i časovo. Takýto príklad nájdeme v zbierke M. Leščáka (1971, II.: 28 – 29, M-39). Dvaja Rusnáci nájdú pušku, myslia si, že je to fujara:

– Kume, ja budu fukati a vi prebirati.

Staršemu še to pozdavalo, ta ket mladši šturil ruru do ust, on pocahol kohucik. Ozvala še rana a mladi še vala po zemi a harci. Stari še nad nim sklonmil a kriči:

– Ďuro, vypluj kolček.

Tento motív bol transponovaný a zaznamenaný na internete v roku 2007 (kategória „hlupáci“):

Dvaja malí rómovia našli samopal.

– Dik, more saxofón, ja budem fúkat a ty stláčaj!

1.8. Frekvencia vtipov

Pri vtipoch zaznamenaných v posledných siedmich rokoch je vždy uvedený aj rok, keď tento koloval na internete. Žiaľ, excerpované webové stránky (okrem jednej)⁸ neuvádzajú datovanie vloženia vtipu. Na základe tých, pri ktorých je datovanie známe, možno konštatovať, že najčastejšie opakované sú z kategórie „rasizmus“ a „kriminalita“:

– Čo je jeden Cigán na Mesiaci?

– Nápad.

– A čo sú všetci Cigáni na Mesiaci?

– Riešenie.

(2007, 2008, 2011, 2012)

Viete, čo má cigán bieleho??

Cigán má bieleho poslúchať!?

(2007, 2010, 2011)

Motto rómskej olympiády:

Nie je dôležité zvíťaziť, ale vrátiť športové náradie.

(2008, 2011, 2012)

2. Vtipy pred rokom 1989

Humorné príbehy, v ktorých je hlavný hrdina Róm, tvorili v 20. storočí významnú súčasť prozaického folklóru, čo dokladajú zbierky J. Polívku, M. Leščáka a V. Gašparíkovej. M. Leščák uviedol, že ním zaznamenaná „vzorka obsahuje najviac látok z cyklu o humoristických kúskoch a príhodách Cigánov, ktoré sú napokon typické pre slovenské humoristické rozprávanie“ (Leščák, 1971, I.: 97). Na základe údajov starších informátorov radí M. Leščák vtipy o Cigánoch už do obdobia pred prvou svetovou vojnou (na 3. miesto po vtipoch o hlúpych ženách a Židoch), po prvej svetovej vojne (na 2. miesto po rozprávaniach o Židoch) (op. cit.: 114). Súbor, ktorý zaradil do svojej dizertácie, obsahuje spolu 160 zápisov, z toho 48 o Cigánoch (t. j. 30%).

Významná skupina humorných rozprávání reflektuje vzťah Rómov k viere. Religiózna zložka identity a jej hodnotenie majoritou (v podobe „pohanstva“, špecifického prežívania a deklarovania prijatého náboženstva, tzv. „cigánska viera“) patrili aj v obraze Róma už od sedemdesiatych rokov 17. storočia k najtypickejším atribútom (Krekovičová, 2009: 480, 484; Mann, 2009: 23 – 26). Táto skutočnosť sa prejavila v skupine humorných rozprávání, kde vystupuje Róm a kňaz, pričom chudobný Róm svojou prešibanosťou dobehne bohatého a povýšeneckého kňaza. Zdá sa, že táto téma vo vtipoch o Rómoch pred rokom 1989 dominovala.⁹ V zbierke M. Leščáka (z rokov 1962 – 1967) zo 48 zápisov humorných rozprávání *O Cigánoch* je 28 príbehov (t. j. 58,3%) na tému *Cigán a farár* (Leščák, 1972, II). Podobne v publikácii V. Gašparíkovej zo 40 zápisov humorných príbehov o Rómoch je na túto tému 17 (t. j. 42,5%) (Gašparíková, 1980: 67 – 82). Zdá sa, že rovnaké humorné rozprávania *Pal o Rom the pal o rašaj* („O Rómovi a farárovi“) boli rozšírené aj v rómskom prostredí: so svojimi spolupracovníkmi ich zaznamenala a v roku 1987 publikovala Milena Hübschmannová. Rovnako tie isté príbehy, zaznamenané však od iných rómskych respondentov v rokoch 1954 a 1970, uverejnila M. Hübschmannová v publikácii *Rómské pohádky* (1999b: 281 – 285 a 308). Vo všetkých týchto prameňoch je zaznamenaný aj príbeh o tom, ako Cigán prekabátil farára po tom, čo zjedol „spoločne uloveného“ pečeného zajaca. V zbierke M. Leščáka zo Spiša sa nachádza v troch variantoch (M-15, M-77, M-78), u V. Gašparíkovej zaznamenaný v roku 1973 v Novej Bošáci (č. 124), podobne v oboch publikáciách M. Hübschmannovej, pričom záznam v publikácii *Rómské pohádky* je zo Slovenska (Petrovany, okr. Prešov) už z roku 1954. Pamätám sa, že príbehy *O farárovi a Cigánovi* boli známe v majoritnom prostredí v polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia. Dodnes sa v hovorovej reči používa porekadlo „Keď Pán Boh chce, aj motyka vystrelí!“, aj keď nie vždy je známe, že pochádza práve z tohto humorného príbehu. To navodzuje otázku „etnického pôvodu“ tejto skupiny humorných rozprávání: pravdepodobne ide o motívy oblúbené a rozšírené v množstve variantov v rôznych národoch (Gašparíková, 1995: 17; Krekovičová, 2001: 26), ktoré možno zaradiť i do medzinárodného katalógu A. Arneho a S. Thompsona.¹⁰ Spomínané humorné príbehy vyjadrovali istú toleranciu či dokonca sympatie k Rómom. Niektoré z týchto motívov nájdeme i v súčasných vtipoch o Rómoch na internete.

V období sedemdesiatych rokov 20. storočia boli populárne vtipy o tom, ako „príde Cigán Dežo na národný výbor pokrstiť dieťa“.¹¹

⁸ Zdroj <http://www.superanekdoty.cz/cikani-romove> (navštívené 5. 3. 2014).

⁹ Pozri tiež Krekovičová, 2005: 76 – 77.

¹⁰ Spomínaný príbeh O farárovi a Cigánovi zaradili V. Gašparíková (1980: 279) i M. Hübschmannová (1999: 308) rovnako pod AaTh 1626.

¹¹ MNV – Miestne národné výbory boli orgánmi miestnej samosprávy (dnešné obecné úrady). Matrika pritom podliehala pod štátnu správu (ministerstvo vnútra), umiestnená bola väčšinou v budove národného výboru, preto sa rozdiely medzi oboma inštitúciami vo vedomí verejnosti často stierali.

- Príde Cigán na národný výbor pokrstiť syna.
- Ako sa bude volať? – pýta sa predseda MNV.
 - Dežo – odpovie Cigán.
 - Ale veď Ty si Dežo, Tvoj otec je Dežo, daj mu iné meno! Veď sú také pekné slovenské mená, ako napríklad Martin, alebo Mikuláš?!
 - Dobre, nech sa teda volá Vrútky.

Na Spiši dobehne cigán za farárom:

- Narodila sa mi dcéra.
- Gratulujem a aké meno jej dáme?
- Žilina.
- Ale Dežo, veď také nemôžem...
- A synov ste mi mohli? Jeden je Martin a druhý Mikuláš.

Vtip je tu založený na názvoch miest (pôvodne pomenovaných podľa svätcov) na železničnej trati Košice – Žilina.

Ojedinele sa vyskytovali vtipy, ktoré v dôsledku Rómom prisudzovanej naivity dostávali zafarbenie „politických vtipov“.

Príde kontrola do cigánskej rodiny a Dežo predstavuje svoje deti:

- Toto je Jano, toto Jožo, toto je Gejza, toto Araňka, toto Beta a tento je Lenin.
- To sa predsa nemôže volať po súdruhovi Leninovi?!
- To nie je môj syn, ale od mojej sestry Leny!

Je zaujímavé, že v období pred rokom 1989 boli vo verejnosti známe aj vtipy o vzťahu Rómov k práci. Aj keď v tom čase bola u nás pracovná povinnosť a z pozície nadržanosti im Nerómovia priznávali vo vtipoch iba „podradnú“ manuálnu prácu, prejavuje sa tu istá sympatia a uznanie. Po roku 1989 sa charakter týchto vtipov radikálne zmenil.

- Kto postavil pražské metro?
- Sovietski inžinieri a slovenskí Cigáni!
- Aký je najvýkonnejší stavebný stroj?
- 50 CKL.
- ???
- 50 Cigánov s krompáčom a lopatou.

Konštruovanie „obrazu Cigána“ sa prejavilo aj v ďalších okruhoch stereotypov, napríklad vo vtipoch z kategórie „vzdelanie“, táto kategória sa stala početnejšou po roku 1989. Aj tu sa prejavuje dominantný postoj Neróma, pritom však ide o neurážajúci humor:

Cigán sa nastahoval do paneláku, vidí na schránkach mená s titulmi:

PhDr. Jozef Novák, CSc.

Tak si aj on vytvoril menovku:

PuDr. Gejza Lakatoš, CSC.

???

Posunovač u Dráhy, Celkom Slušný Cigán.

3. Vtipy po roku 1989

Zaznamenaný súbor „internetových vtipov“ o Rómoch (631 jednotiek) možno analyzovať na základe všeobecne rozšírených heterostereotypov, ktoré podnietili ich vznik a zabezpečili ich popularitu v istej časti majoritnej populácie.

3.1. Vzťah k práci

Predstava, že Rómovia majú laxný vzťah k práci, patrí medzi najrozšírenejšie etnické stereotypy, existujúce pred rokom 1989 (89 záznamov, t. j. 14,0%).¹² Z výskumov verejnej mienky (1995, 1999, 2000) vyplýva, že „Rómovia sú vnímaní ako sociálna kategória, ktorá si stratu pracovného príjmu zapríčinila sama v dôsledku osobnostných vlastností (lenivosť, nedostatok pevnej vôle, nízka pracovná morálka, nezáujem o získanie vzdelania atď.)“ (Džambazovič, Jurásková, 2002: 538 – 539). Takéto názory majority prevládajú napriek tomu, že práve Rómovia sa stali najväčšími obeťami procesu transformácie od plánovanej k trhovej ekonomike. V období rokov 1990 – 1991 vzrástla nezamestnanosť rómskeho etnika takmer desaťnásobne, v niektorých rómskych komunitách východného Slovenska dosahuje až stopercentnú hranicu. Šance obyvateľov segregovaných osád na získanie zamestnania sú vo všeobecnosti obmedzené na sezónne a príležitostné práce, prípadne hľadanie práce v zahraničí (Džambazovič, Jurásková, 2002: 534 – 537).

V tejto kategórii nájdeme niekoľko dejových, epických vtipov:

¹² Križovatka Račianske mýto v Bratislave, ktorej rekonštrukcia v sedemdesiatych rokoch 20. stor. trvala príliš dlho, bola podľa „záhaľčivých robotníkov“ obyvateľmi „premenovaná“ na Križovatku Gejzu Lakatoša.

Na atletických pretekoch prebieha hod kladivom, nad kováčom a slovenským drevorubačom zvíťazí nezamestnaný Cigán. Na otázku reportéra odpovedá:
Když jsem byl malý, tak mi dědeček povídal:
– Jak ti někdo dá do ruky kladivo, lopatu nebo něco podobného, tak to zahod' jak nejdál můžeš...
(2007, 2009)

Skupina Rómov vykrikuje na námestí do kamier večerného spravodajstva:
– My chceme prácu, my chceme prácu...
Zastaví sa pri nich auto, vyjde chlap a na jedného Róma ukáže prstom:
– Tak pod', dám ti prácu.
A Róm na to:
– A prečo práve ja?

Prevažujú však vtipy trojdielne a anekdotické hádanky:

Keď Ježiš umieral, tak toto povedal cigánom:
– Nič nerobte, dokým neprídem!
A doteraz ho počúvajú.

Poznáte najkratší vtíp?
Cigán pracuje.
(2012)

– Cigáň, zahreš!
– Robota!

3.2. Zneužívanie sociálnych dávok

Strata zamestnania a sociálny prepád veľkej časti rómskeho obyvateľstva vyústili do tzv. *novej chudoby*. Dlhodobá nezamestnanosť v konečnom dôsledku viedla k odkázanosti na pomoc štátu: v druhej polovici deväťdesiatych rokov bolo okolo 80% rómskej populácie závislej od dávok sociálnej pomoci (Džambazovič, Jurásková, 2002: 531 a 538). V majoritnej populácii pretrváva názor, že sociálna situácia Rómov nie je až taká katastrofická, že dávky sú neprimerane vysoké a nezaslúžené, že sú poskytované z ich daní (18 záznamov, t. j. 14,0%). Tieto nálady v časti majoritnej populácie podporujú na internete šírené fotografie obéznych Rómov ovešaných masívnymi zlatými šperkmi, doplnované komentármi, že „takto žijú Rómovia odkázaní na so-

ciálne dávky“. Autori pritom nerozlišujú (vedome?), že na záberoch sú príslušníci iných skupín Rómov (napr. olašských), prípadne že tieto zábery nepochádzajú z nášho územia a že život Rómov v marginalizovaných východoslovenských osadách je diametrálne odlišný.

Prišla Araňa na poštu s úsmevom na tvári a hovorí zamestnankyni pošty za okienkom:
– Prišla som po love. Dneska dvadsaťdva. Socialka.
– Peňeži nit a ani vecej nebudu! – hovorí zamestnankyňa pošty.
– Ta co še stalo? Gadžove prestali robic????
(2011)

Volá cigáň do banky:
– Prosím vás, už mi došla na účet podpora?
Operátor odpovedá:
– Nevie, ale z daní mi ju už strhli...
(2013)

V súbore sa nachádza vtíp, ktorý tematicky prináleží do kategórie „sociálne dávky“, obsahom však do kategórie „rasizmus“:

Tlupa cikánů táhne na úřad pro sociální dávky.
Úřednice je pokropí střelbou ze samopalu a vyděšeným svědkům vysvětlí:
– To byla poslední dávka, na kterou měli nárok!
(2012)

3.3. Demografia

Českí a slovenskí demografi už v osemdesiatych rokoch 20. storočia upozornili na zmenu demografického správania rómskeho obyvateľstva. Konštatovali, že prechod od demografickej reprodukcie k demografickej revolúcii, ktorú charakterizuje pokles úrovne úmrtnosti a pôrodnosti, v rovine štruktúry rodiny sa prejavuje prechodom od neplánovaného počtu detí k plánovanému, začal prebiehať v rómskej populácii už od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Neskoršie výskumy potvrdili, že tento zákonitý proces sa prejavuje vo všetkých, i sociálne diferencovaných rómskych komunitách predĺžovaním veku, poklesom dojčenskej úmrtnosti i priemerného počtu narodených detí na jednu matku. Intenzita je podmienená rozdielnou sociokultúrnou úrovňou konkrétnej lokality, tento proces je teda determinovaný sociálne, nie etnicky (Mann, 2007b: 293 – 301). Verejnosť však pripisuje početnosti detí v rómskych rodi-

nách etnický znak, hodnotí ju negatívne, čo sa prejavuje aj v tejto kategórii vtipov (39 záznamov, t. j. 6,2%): ironicky opisuje pôrod, obviňuje Rómov, že početnosť detí súvisí so sociálnymi dávkami, varuje pred „katastrofickými dôsledkami“ rómskej natality.

– Viete, kde sa najviac prejavuje Rómska iniciatíva?

– V pôrodniciach.

(2011, 2012)

Cigánsky pôrod

Cigánka rodí – prvé dieťa, druhé dieťa, tretie dieťa.

Prítomný muž zakričí:

– Zhasnite svetlo, lebo oni idú za svetlom!

(2007)

Aký je rozdiel medzi gadžom a Rómom?

Gadžo hromadí peniaze pre deti a Róm hromadí deti pre peniaze.

Prijde cikánka na sociálku a ptá se úřednice:

– Héj, paní, kolik musím mít děcek, abych dostala podporu patnáct tisíc?

Úřednice se podívá do tabulek a řekne, že na patnáct tisíc potřebuje dvanáct dětí.

– A sakra – zakleje cikánka, – to budu muset dvě děcka zabít!

(2007)

Rok 2250. Na chodbe Národnej rady sa prechádzajú dvaja Rómovia.

– Dežo, tak čo budeme robiť s tou slovenskou otázkou?

3.4. Sexualita

S predstavami o vysokej pôrodnosti Rómov súvisia aj stereotypy o ich sexualite (36 záznamov, t. j. 5,7%). Vtipy v tejto kategórii odrážajú predstavy majoritného obyvateľstva o voľnom sexuálnom styku (*promiskuita*), o sexuálnom styku pred dovŕšením plnoletosti, o vzťahu jedného muža s viacerými partnerkami (*polygamia*) a o sexuálnom styku medzi príbuznými (*incest*).¹³ Tieto predstavy, podobne ako ďalšie heterostereotypy, vychádzajú z nepoznania intímneho života Rómov. Napríklad predstava o promiskuite a polygamii mohla vzniknúť z toho, že rómske ženy rodia často ako „slobodné matky“, že rómske páry žijú istý čas bez uzavretia manželstva, pričom takáto forma spolužitia nemusí byť trvalá. Zmyslom uzatvorenia manželstva je u Rómov založenie rodiny. Dodnes v mnohých rómskych komunitách existuje zvyk uzatvárania „manželstva na

skúšku“ formou *mangavipen*. Ak žena do istého času neporodí dieťa (dnes často stačí, aby otehotnela), muž ju môže vrátiť jej rodičom a vstúpiť do nového vzťahu. Úradný/cirkevný sobáš sa potom uzatvára po nejakom čase (často aj z ekonomických dôvodov), biologickí rodičia sú po celý čas vnímaní v spoločenstve ako manželia (Mann, 1996: 48–50).

V tlači, najmä bulvárnej, sa občas objavujú „senzačné správy“ o pôrodoch neplnoletých rodičiek ako dôsledku predčasného sexuálneho života Rómov. Demografický výskum, ktorý sledoval aj vek prvorodičiek v troch spišských obciach u matiek narodených v rokoch 1886–1970, zistil, že priemerný vek prvorodičiek bol po dovŕšení ich plnoletosti. Pôrody matiek mladších ako 18 rokov sa vyskytujú v lokalitách s nižšou životnou úrovňou, kým v lokalite s vyššou socio-ekonomickou úrovňou sa nevyskytujú (Mann, 1992b: 123–125).

¹³ Krátko po roku 1990 som bol oslovený z Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, či by som nechcel viesť diplomovú prácu na tému „incest ako prejav tradičnej kultúry Rómov“, verím, že po mojom odmietnutí a vysvetlení už túto tému nezadali.

Rozprávajú sa dvaja rómovia.

– Čo ty stále doliezaš za mojou sestrou? Nemáš svoju?

(2010, 2011)

Kedy je 12-ročná cigánka ešte panna?

Keď je silnejšia ako mladší brat, rýchlejšia ako starší brat a otec je v base.

V tejto kategórii je 28 vtipov, ktoré sa vyznačujú mimoriadnou vulgárnosťou, možno ich označiť ako perverzné: na ponižovanie Rómov využívajú opisy mužských i ženských genitálií a pohlavný styk.

Dežo pride k doktorovi a sťažuje sa:

– Pán doktor, mám také menšie problém. Mne už to nejak nestojí, mám zatiaľ iba 7 detí a scel by sem esce nejaké urobiť. Poradte, čo mi pomôže??

Doktor:

– Joj Dežo, čo ti poradím, zas si iba chlastal a nejedol. Musíš viac chleba jesť!

Dežo:

– Dakujem, pán doktor, dakujem. Pán Boh zaplať – a rozbehne sa do pekárne. Tam si vypýta 30 kusov chleba. Predavač mu posmešne odfrkne:

– Ale Dežo, veď ti to stvrдне!

Dežo usmiaty odpovie:

– No, veď o to mi ide.

Je pozoruhodné, že tento vtip zaznamenal už M. Leščák (1972, II: 52, M-65).

3.5. Hygiena

Zlá socioekonomická situácia a s ňou súvisiace nevyhovujúce bytové a infraštruktúrne podmienky v mieste bydliska (32 záznamov, t. j. 5,1%) sú príčinou súčasného zdravotného stavu mnohých Rómov na Slovensku. Vysoká rozšírenosť infekčných a pohlavných chorôb je spojená s nedostatočnou hygienou, chudobou a ďalšími príčinami (hlad, nevyhovujúca výživa, zvyšovanie užívania alkoholu a tabakových výrobkov). Alarmujúca je najmä zdravotná situácia v rómskych osadách. Od roku 1989 sa prudko zvýšil počet ochorení horných dýchacích ciest, v niektorých osadách sa opätovne začala šíriť tuberkulóza, infekčné a parazitárne ochorenia, zápal mozgových blán (Vašečka M., 2000: 48 – 49). V rokoch 2007 – 2011 stúpila v segregovaných rómskych osadách „choroba špinavých rúk“ – hepatitída typu A, ktorá postihla najmä deti,¹⁴ a na prelome rokov 2013 – 2014 mumps.¹⁵ Negatívne vnímanie Rómov z tohto pohľadu je „potvrdzované“ masmédiami, ktoré prezentujú zábery devastovaných spoločných priestorov a okolia mestských sídlisk obývaných Rómami. Ak by žurnalisti vstúpili do jednotlivých bytov, zistili by, že obyvatelia tu v rámci možností udržiavajú čistotu; podobne by pri návšteve aj tých najchudobnejších rómskych osád pozorovali, že tu ženy často perú a „rajbú“ koberce.

Nepriaznivú situáciu v zaostalých rómskych osadách reflektujú epické vtipy, využívajúce najmä iróniu, vzťahujú ju však na celú rómsku populáciu:

Panička príde do obchodu s dámskou spodnou bielizňou a kupuje si sedmoro nohavičiek. Známa predavačka sa jej pýta:

- Na čo ti je práve sedmoro?
- No predsa: pondelok, utorok, streda, štvrtok, piatok, sobota, nedeľa.

Po chvíli príde do predajne cigánka a pýta si štvoro.

Zo zvedavosti sa predavačka pýta:

- Na čo práve štvoro?
- Jar, leto, jeseň, zima.

(2007)

Jedna cikánka druhé:

- Moj Dežo má milenkú?!?!
- A jak jsi to poznala?
- Za poslední čtvrt rok si umyl nohy už dvakrát...

(2008, 2010, 2013)

¹⁴ Podrobnejšie prípady zo správ TASR in <http://www.zzz.sk/?tema=choroby-hepatitida> (navštívené 12. 3. 2014).

¹⁵ Zdroj <http://humenne.korzar.sme.sk/c/7062851/v-romskych-osadach-horneho-zemplina-sa-siri-mumps.html> (navštívené 12. 3. 2014).

– Viete prečo blchy a vši nesvietia ako svätojánske mušky?

– Lebo v rómskej osade by to vyzeralo ako v Los Angeles.

Niektoré vtipy v sebe kumulujú viaceré stereotypy, napr.: demografia, hygiena, práca:

Trojvtip:

Cigán jedináčik sa sprchoval hneď ako prišiel z roboty.

(2012)

S chudobou a segregáciou súvisí aj predstava o „charakteristickej“ strave Rómov:

Viete, prečo Cigáni nemôžu byť vegetariáni?

Pretože neexistujú sójoví psi.

(2012)

Aj v tejto kategórii sa na internete objavil vtíp, ktorý takmer v identickom znení znamenala v roku 1977 V. Gašparíková (1980: 82, č. 148 a č. 280):

Jedna stará cigánka kúpala decko v potoku a to tak strašne vrešalo, že ho išiel zradník schytiť.

A cigánka kričí naň:

– Čo reveš, veď nie je horúča!

Kúpe cigánka v zime dieťa v jazere. To plače na ratu. Cigánka mu hovorí:

– Čo plačeš, šak neni horúča.

(internet)

Irónia charakterizuje i podobný vtíp, no „s opačnou teplotou vody“:

Dežo umýva svoje decko v lavóre, keď za ním príde jeho žena:

– Čo plákaš to dzecko len tak za uši?! Šak ho chyt' porádne!

– Na čo si mám ruky obariť?

3.6. Vzdelanie

S pokusmi o riešenie vzdelanosti rómskeho obyvateľstva sa stretávame už od 18. storočia. Dôvody, prečo dodnes pretrváva v časti z neho nízka vzdelanostná úroveň, časté opakovanie ročníkov, ukončenie školskej dochádzky v nižších ročníkoch a v dô-

sledku toho nízke percento stredoškolsky vzdelaných a neuspokojivý podiel absolventov vysokých škôl, možno hľadať v represívnom prístupe školského systému pri presadzovaní povinnej školskej dochádzky a v nedostatočnej motivácii žiakov (Mann, 2003a: 7 – 18). Táto téma sa prejavuje v početne menšej kategórii vtipov (15 záznamov, t. j. 2,4%), využívajúcich najmä iróniu.

– Dežo, vieš abecedu?

– Áno, ale len do 100!

– Vieš, prečo sa všetky deti v škole boja Lakatoša z 1. C triedy?

– Lebo otca má v 8. B.

(2010)

Príde prváčik Dežko domov a pýta sa otecka:

– Oci, sme mali v škole slovenčinu a učiteľka povedala A, a ja som povedal B, C. To preto, že som róm?

Otec na to:

– Nie, to preto, že si inteligentný.

A Dežko pokračuje:

– Oci, sme mali v škole matematiku a učiteľka povedala 1 a ja som povedal 2, 3. To preto, že som róm?

A otec na to:

– Nie, to preto, že si inteligentný.

A Dežko sa ďalej pýta:

– Oci, a sme mali telesnú a ako sme sa potom sprchovali tak všetci mali takého malého vtáka, len ja som mal takého veľkého. To preto že som róm?!

A otec mu odpovedá:

– Nie, to preto, že máš 16 rokov.

V rámci využívania jedného stereotypu (vzdelanie) môže dôjsť k popretiu/spochybneniu iného stereotypu (vzťah k práci):

– Viete čo urobí cigán, keď dokončí filozofickou fakultu?

– Rozoberie lešenie a ide na právnickú.

(2008, 2012)

3.7. Emigrácia

Napriek tomu, že Rómovia na našom území žijú usadlým spôsobom života od 16. – 17. storočia, vo verejnosti stále o nich prežíva predstava ako o kočovníkoch. Zabudlo sa už na to, že pred rokom 1989 chodievali Rómovia z východného Slovenska pracovať na týždňové či dvojtýždňové turnusy na Ostravsko alebo do iných priemyselných oblastí dnešnej Českej republiky. Keď sa začala v roku 1997 emigrácia Rómov do Anglicka, po roku 1999 do Fínska a Nórska (Vašečka, Pišútová, 2000: 144), neskôr do Belgicka, Holandska a Kanady, objavili sa v masmédiách i v prejavoch niektorých politikov posmešné komentáre o „rómskom etnoturizme“. Také sú i vtipy tejto kategórie (8 záznamov, t. j. 1,3%). Pritom možnosť „skúsiť šťastie“ migráciou ostáva Rómom ako jediná zmysluplná šanca na zlepšenie svojej situácie (Vašečka I., 2000: 166).

Hlásenie na letisku v Košiciach:

– Žiadame všetkých Rómov odlietajúcich linkou Košice – Londýn, aby sa dostavili do informačnej kancelárie, kde im bude odovzdaná prezidentom udelená medaila „Za oslobodenie Slovenska“.

(2009)

Na námestí v Bruseli vypukli nepokoje. Bili sa Flámi s Valónmi. Začala strkanica a polícia dostala príkaz nepokoje rozohnať. Nedarilo sa im to, až jeden policajt vytiahol pištoľ, vystrelil do vzduchu a kričí:

– Flámi napravo, Valóni naľavo.

Ľudia sa rozišli, ako im bolo nariadené, len v strede zostala kopa ľudí a ich hovorca Dežo hovorí: –Prosím pekne a my, Belgičania, kde máme ísť!?

Jak se řekne romsky „daleko“?

Toronto.

3.8. Farba pleti

Výrazným vonkajším znakom, na základe ktorého sú Rómovia na prvý pohľad rozpoznateľní od majoritného obyvateľstva, je farba pleti (17 záznamov, t. j. 2,7%). Túto odlišnosť pociťujú ako jednu z hlavných prekážok úspešného začleňovania sa do spoločnosti (napr. za krajších sú považovaní mladá žena alebo novorodenec so svetlejšou pľeťou) (Mann, 2009: 468). Delenie na „čiernych“ a „bielych“ je základom vtipov zaradených do tejto kategórie. V rámci nej môžeme vyčleniť dve podskupiny.

V prvej podskupine sú vtipy konštruované na rovnakom princípe: Róm sa po nejakej udalosti stane „bielym“ (padne do vápna, strčí hlavu do múky), prípadne mu želanie splní kúzelný deduško, zlatá rybka či had. Vzápätí sa začne správať ako „biely“ – znenávidí ostatných Rómov, prípadne zlatá rybka s ním „vybehne“ a jeho želanie splní inak, ako si predstavoval. Prvá pointa môže evokovať „obrátенý rasizmus“ (Rómovia ako rasisti), v skutočnosti však v oboch prípadoch ide o formu výsmechu – Rómovia nemajú šancu farbu svojej pleti zmeniť.

Malý Dežo príde do kuchyne, kde mama zrovna pečie koláč, strčí tvár do múky a hovorí:

– Aha mami, ja som biely!

Mama mu vrazí facku a hovorí:

– Bež sa ukázať tatovi, až vidí, čo tu vystrájaš!

Dežo príde k tatovi a zase:

– Aha tati, ja som biely!

Tato mu jednu flákne a pošle ho za dedom, nech sa mu tiež ukáže. Dežo príde k dedovi:

– Aha dedo, ja som biely!

Dedo ho prehne cez koleno, ubije ho opaskom a hovorí:

– To ťa naučí, teraz bež naspäť do kuchyne za maminkou.

Príde späť do kuchyne a mama sa ho pýta:

– Tak čo, vzal si si z toho nejaké ponaučenie?

– Áno. Som biely sotva päť minút a už vás neznášam, vy čierne huby!

Išiel cigán po púšti a stretol hada. Cigán hovorí:

– Zabijem ťa!

– Nie, nezabíjaj ma! Splním ti tri želania! Aké?

– Chcem byť biely, chcem mať krídla a chcem sa páčiť ženám!

– Abraka dabraka hadia nôžka, nech je z teba Allways vložka!

V druhej podskupine sú vtipy, ktoré na základe odlišnosti farby pleti upierajú Rómom právo na existenciu – z tohto dôvodu môžu byť zaradené aj do kategórie „rasizmus“.

Vo veľkej budove vypukne požiar a jedinou možnosťou ako uniknúť je skočiť do plachty. Požiarnici sa rozostúpia a čakajú. Vyskočí beloch – chytiť ho. Vyskočí druhý beloch – chytiť ho, ale keď vyskočí Cigán, tak sa uhnú. Vyskočí druhý – uhnú sa.

Jeden požiarnik to nevydrží a zakričí hore:

– Tých zhorených už nehádzte!

Na silnici po autonehode leží beloch a cikán.

Prijede sanitka, okamžite spěchá k bílymu.

Cikán začne hulákat:

– No co to je, zase rasismus!

Saniťák se k němu otočí a říká:

– Jakou barvu má ta sanita?

– Bílou.

– Takže ty si počkej na tu svojí.

3.9. Religiozita

Ako som uviedol v časti o vtipoch pred rokom 1989, významnú skupinu tvorili humorné rozprávania, ktoré reflektujú vzťah Rómov k viere (14 záznamov, t. j. 2,2%). Zdá sa, že téma „o farárovi a prešibanom Cigánovi“ v tomto období dominovala. Aj keď v internetovom súbore je táto kategória zastúpená minimálne, niektoré dejové humorné rozprávania sa „prepašovali“ (pretrvávajú) do súčasnosti. Okrem už spomínaného motívu „keď motyka vystrelí“ sú to ešte tri príbehy:

Príde cigán do kostola a kradne zemiaky. Vtom ho farár uvidí a povie:

– Ak prídeš zajtra na omšu dám ti zemiaky.

Na druhý deň príde cigán na omšu a po omši mu farár hovorí:

– Prežehnaj sa.

Cigán:

– V mene otca i ducha svätého amen.

Farar nato:

– A syna si kde zabudol?

Cigán:

– Syn čaká vonku s fúrikom na zemiaky.

Tento príbeh zaznamenal R. Žatko v Košiciach-Ťahanovciach v roku 1936 (Gašparíková, 1980: 77 – 78/130, 279), v šesťdesiatych rokoch i M. Leščák na Spiši (1971, II.: 12 – 13, M-14).

Dežo kradne na farárovom poli zemiaky.

Príde farár a hovorí:

Dežo, dúfam, že tu nekradneš, a ako si sa sem dostal?

Dežo: Ta ma vietor prifukol.

Farár: A čo tie zemiaky povyrhovane?

Dežo: Ta som sa chcel dačoho chytiť, žeby ma neodfuklo ďalej.

(2009)

Túto *humorku* zaznamenala aj V. Gašparíková v roku 1971 v Dačovom Lome (Gašparíková, 1980: 75/123, 279):

Róm pracuje u farára už pár rokov a farár mu za to dáva oblečenie a jedlo a strechu nad hlavou. Jedného dňa mu povie:

– Počúvaj Dežo už koľko si u mňa a ešte nikdy si mi pekného slova nepovedal. Ak do zajtra ma nejako pekne nenazveš tak ťa pošlem preč.

Dežo rozmýšľal celú noc a už skoro ráno búcha na dvere fary. Otvorí mu kuchárka a Dežo spustí:

– Dobré ráno preblahoslavená panenka Mária, vstal už i Kristus pán?

Variant tohto príbehu zaznamenal i M. Leščák (1971, II.: 11, M-12).

Kým vtipy, ktoré vznikli pred rokom 1989, sa vyznačujú „láskavým humorom“ a možno ich zaradiť aj do kategórie „chytráci“, novšie vtipy prezentované na internete sú motivované inak:

Ide cigán do kostola a vidí obraz Ježiša. Vtom sa farára spýta:

– Móre to gdo je na tom obraze? – a farár na to:

– Ten čo ti dáva boží chlieb.

Cigán: „DIK more, pekár?

Príde Araňa za farárom, či by jej nemohol pokrstiť decko.

Farár pozerá na dieťa, dlho rozmýšľa a opýta sa:

– A nechceš ho radšej obetovať?

(2011, 2012)

3.10. Hlupáci

Osvedčeným prostriedkom vyjadrenia a potvrdzovania identity vlastnej skupiny je dištancia od skupiny „iných“ prostredníctvom zosmiešnenia jej príslušníkov (89 záznamov, t. j. 14,0%). Spoločenská nadradenosť majoritného obyvateľstva sa prejavovala už v humorných príbehoch pred rokom 1989: Rómom tu bola prisudzovaná naivita, nedostatok intelektu, boli prezentovaní ako komické figúrky či neškodní hlupáci. V súbore internetových vtipov formálne prevláda dialóg, ktorý umocňuje zámer – irónia sa mení na sarkazmus.

Príde Dežo do predajne Elektra a vraví predavačovi:

– By som chcel tamten CD prehrávač.

Predavač nevie ktorý, pozerá, dumá a vzápätí si uvedomí, že Dežo pozerá na jednoplatničkový varič. Na Dežove naliehanie mu ho zabalí.

Dežo príde domov, zvolá rodinu, postaví varič na stôl, položí na neho CD-čko a prístroj zapne. Po chvíli sa valí z CD-čka dym a smrad.

Dežova žena Araňa se na neho pozrie a hovorí:

– Ty dylino, ty si nekúpil CD prehrávač, ty si kúpil napalovačku.

(2007)

Na úrade práce sa cigánka podpisuje XXX.

O mesiac nato príde znova, no podpíše sa YYY.

Úradníčka sa jej preto spýta, že prečo sa podpisuje YYY

a pritom sa podpisovala XXX?

Cigánka na to:

– Ta šak som sa vydala ňe?

(2010)

Príde cigán do drogérie a hovorí:

– Dyk, mate tu voňavku, čo sa volá jak ja?

Predavačka sa na neho prekvapene pozrie a pýta sa

– Vy sa snád' voláte Christian Dior?

– Nie, ja som Dežo Dorant.

(2011)

Na stanici v Pezinku hlási staniční rozhlas:

– Pozor! pozor! Osobný vlak do Trnavy mešká 95 minút.

Cikán na to:

– Do kelu, skoro hodinu!

(2010)

Dežova manželka Arana navštívi svojho mužička vo väzení. Pri odchode zájde za bachárom a prosí ho:

– Prosím ponížene, mladý pánko, nemohli by ste dať môjmu Dežovi nejakú ľahšiu prácu?

– A vy si myslíte, že nalepovanie známok je nejaká ťažká práca?

– Nalepovanie známok? Mne hovoril, že kope tunel, či čo.

3.11. Kriminalita

Humorné rozprávania o Cigánoch-zlodejoch patria k tradičnému repertoáru (106 záznamov, t. j. 16,8%). V. Gašparíková citovala príbeh uverejnený Jozefom Ignácom Bajzom v roku 1795: Cigán kradol na povale slaninu, zniesol ju dolu a pomýliac si dvere na dvor, vošiel do izby, kde sedel gazda. Vynašiel sa a spýtal sa: „Gaždíčko, nekúpate šlaninu?“ Keď gazda odmietol, spokojne aj so slaninou odišiel (Gašparíková, 1980: 68). Tento motív zaznamenal vo dvoch variantoch na Spiši M. Leščák s tým rozdielom, že Cigán kradol slaninu u farára, prepadol sa do izby a ponúkol slaninu na predaj (Leščák, 1971, II.: 102, M-127, 132, M-147). Napokon tento motív zaznamenala v roku 1954 v Petrovanoch-Močarmanoch aj M. Hübschmannová: „Cigán kradol na povale klobásy, dierou v povale sa prepadol farárovi rovno na stôl a spýtal sa, či sa tadiaľ nejde do Rimavskej Soboty?“ (Hübschmannová, 1999b: 279, č. 62). V týchto príbehoch sa síce spomína krádež, nejde v nich však o prejav kriminality, skôr sa tu oceňuje dôvtip Róma (podobne napr. v príbehu „Ako kôň ukradol Cigána“), patria teda skôr do kategórie „chytráci“. Predmetom krádeže je v týchto podaniach kura, slanina, klobásy, smotana, uhorky, jablká, v jednom prípade kôň a hodinky (Róm ich zoberie farárovi pri spovedi). Istú zhovievavosť (toleranciu) vycítíme aj v zázname o Cigánoch v Uhorsku z roku 1725: „Nikoho neurážajú a nekradnú nič s výnimkou železa (a v tomto prípade) ani klince a reťaze na šibeniciach nie sú pred nimi isté“ (Augustini ab Hortis, 1995: 69, pozn. 88).

Vtipy v tejto kategórii (druhej najpočetnejšej) zaznamenané po roku 1989 majú úplne iný cieľ: snažia sa dokázať kriminalitu ako charakteristickú vlastnosť Rómov. Takmer tri štvrtiny vtípov (75) tejto kategórie sa týkajú krádeží. Ako predmety krádeže sa uvádzajú: bicykel a zemiaky (po 12 záznamov), peňaženka (6), kovy (5), drevo, kufor, autorádio (3), športové náradie, cukrovinky, cigarety, alkohol (2), vajcia, jablká, múka, cukor, korenie, hodinky, práčka, prsteň, mobil, zvonec, počítač, tlačiareň, MP3 prehrávač, kábel, lyžičky hotela Hilton, kapor, jeleň, srnka, šaty, sweater, sako, čiapka, kabát, auto, Formula 1, Malý a Veľký voz (1).

Kto vymyslel triatlon???

No predsa cigáni, ráno bežia na kúpalisko a večer sa vracajú na bicykloch.

Gejza vidí Deža, jak utíká s kufrem a volá na něj:

– Dežko, čo máš v tom kufri?

– Eště neviem...

(2008)

Ide cigán po lese a cez plece má prehodenú srnku.

Naraz stretne horára a ten naňho skríkne:

– Dežo, čo to máš prehodené cez plece?

– Dig srnka, a jaká je prítulná.

Menej početné vtipy tejto kategórie (15) spomínajú policajtov, súd a väzenie. Iba dva vtipy sa týkajú násilného trestného činu – lúpežného prepadnutia.

V aute sa vezú Albánec, Cigán a Ukrajinec. Kto šoféruje?

Policajt.

(2008)

Ako sa hovorí cigánovi v obleku?

– Obžalovaný, vstaňte!

(2008, 2009, 2012)

Viete, prečo sú Cigáni menšina?

Pretože väčšina ich sedí vo väzení.

(2008, 2012)

Dežo čo ti vravel otec, keď ťa zabásli?

– Vitaj synu!

(2011, 2013)

Po ulici išiel dobrý, čestný Róm. Zrazu, z ničoho nič, pribehol k nemu zákerný dôchodca, napichol sa mu na nôž a vnútil mu svoju peňaženku.

„Štatisticky sa Rómovia podieľajú na kriminalite významne vyššou mierou ako príslušníci majoritnej populácie, prevažujú priestupky a celospoločensky menej závažné trestné činy. Avšak práve tieto trestné činy vzhľadom na svoju početnosť spôsobujú napätie v spoložití s majoritou. Ako faktory vplývajúce na vysokú mieru kriminality Rómov možno uviesť nevyhovujúce majetkové pomery Rómov, vysokú nezamestnanosť, nízku úroveň právneho vedomia... Od roku 1989 sa významným faktorom stáva vysoký počet Rómov závislých od drog, hracích automatov a iných hazardných hier. Kriminalita je pre veľkú časť rómskej populácie na Slovensku racionálnym východiskom riešenia situácie“ (Vašečka M., 2000: 48).

Na základe poznatkov z minulého storočia možno konštatovať, že napriek rozdielnemu spoločenskému statusu spoložitie rómskeho a nerómskeho obyvateľstva

nebolo zlé. Dá sa dokonca hovoriť o akejsi symbióze: pretože Rómovia nevlastnili pôdu, boli odkázaní získavať základné potravinové články od roľníkov. Tí zas potrebovali v čase intenzívnych poľnohospodárskych prác lacnú pracovnú silu, ktorú im poskytli miestni Rómovia: v lete pomáhali na poli, pri vinobraní, pri stavbe domu, budovaní studní, pásli dobytok. Miestnemu majoritnému obyvateľstvu ponúkali rôzne služby. Obojstranná výhodnosť sa prejavovala v udržiavaní blízkych vzťahov medzi konkrétnymi rodinami Rómov a Nerómov, demonštrovanými napr. *recipročným kmotrovstvom*. Takáto symbióza spôsobila, že s rastom životnej úrovne majoritného obyvateľstva vzrastala aj životná úroveň miestneho rómskeho spoločenstva (Mann, 2000b: 66 – 70). Pri existencii takýchto vzťahov bolo nemysliteľné, aby Róm okradol svojho „chleboдаря“. Túto skutočnosť si uvedomoval už v 18. storočí Samuel Augustini: „Tí, ktorí sú oddelení od biednych domácností tohto ľudu a ktorí sa stýkajú s ostatnými poctivými ľuďmi, tak sa zmenili, že sa zbavili nedostatkov svojho ľudu, nedotknú sa uhynutého zvierata, nekradnú a živia sa poctivým spôsobom...“ (Augustini ab Hortis, 1995: 40). Táto situácia sa začala meniť po roku 1948, keď v dôsledku kolektivizácie poľnohospodárstva zanikol záujem o prácu miestneho rómskeho obyvateľstva, postupne sa spretáhli vzájomné väzby, Rómovia sa dostávali do izolácie od majoritného obyvateľstva. V ďalších generáciách so stratou sociálnych istôt strácali zábrany a začali sa správať podľa predstavy „sociálnej spravodlivosti“. Tam, kde tradičné vzájomné vzťahy pretrvali, ku kriminalite nedochádza.

3.12. Rasizmus

Spoločným znakom vtipov tejto kategórie je upieranie Rómom práva na život (142 záznamov, t. j. 22,5%). V sledovanom súbore tvoria najpočetnejšiu skupinu, pričom vo vtípoch/humorných rozprávaniach spreď roku 1989 sa takéto vtipy vôbec nevykytovali. Formálne sa tu nachádzajú dejové/epické vtipy, početnejšie sú však anekdotické hádanky. Obsahovo prevažujú najvyššie formy výsmechu – sarkazmus a cynizmus.

Na diaľnici stojí kolóna áut. Oproti kráča muž, šoféri sa ho pýtajú, čo sa deje?

– Vpredu stojí jedna rómska rodina a pýta 100 tisíc korún. Vyhrážajú sa, že ak ich nedostanú, polejú sa benzínom a zapália. Tak som začal robiť zbierku.

– A koľko už máte?

– Pätnásť litrov benzínu...

(2007)

– Viete, ako sa zachraňuje topiaci sa Cigán?

– Nie.

– To je dobre.

(2007)

Ako sa povie 10 mrtvých cigánov na 4???

Málo!!!

(2007)

Rómsky problém sa dá vyriešiť športom, konkrétne vodným pólom, kde cigáni budú mať červené čapice a krokodíly modré.

(2011, 2013)

V takmer jednej pätine tejto kategórie (28 záznamov, t. j. 19,7%) vystupujú príslušníci hnutia skinheads (tzv. „skíni“). E. Krekovičová v roku 2009 uviedla, že „v anekdote českých a slovenských stránok na internete, v ktorých vystupuje postava skína, ide o striktne negatívneho ‚protihráča‘ Róma s nezakrytými vražednými sklonmi, rozprávač anekdoty – aj keď Rómovi v často nerovnom boji nepomôže – sa so skínom nestotožňuje, udržiava si od neho odstup. Skín je v týchto vtípoch prakticky tiež komickou figúrkou... V maďarských anekdotách predstavuje naopak skín pozitívneho hrdinu“ (Krekovičová, 2009: 494). Zdá sa, že uvedená charakteristika už neplatí: vo vtípoch zaznamenaných v posledných rokoch na internete vystupujú skíni ako hrdinovia, rozprávač, využívajú sarkazmus, s nimi nezakryte sympatizuje. V tejto súvislosti je prekvapujúce, že v tejto skupine vystupujú na protirómskej strane aj predstavitelia štátnej moci – policajti (v jednom prípade i sudca).

Skupina skinheadov sa blíži k rómskej osade na Veľkú noc. Každý z nich má v jednej ruke baseballovú pálku a v druhej kanister benzínu. Zaklopú na dvere a ozve sa:

– Kto tam?

– Kupači!!

Príde Róm do obchodu so zbraňami.

Predavač vraví:

– Cigánom nepredávame!

Cigán sa pýta:

– Čo mate proti cigánom?

– Všetko čo tu vidíte!

(2011, 2012)

Raz našli v Hornáde utopeného cigána. Vytiahli ho na breh a zavolali políciu.

Mŕtvola mala ruky i nohy zviazané ťažkými reťazami.

Vyšetrovateľ sa nad ním sklónil, zvrátil obočie a hovorí kolegovi:

– Myslím, že tento prípad môžeme hneď uzavrieť.

– Čože? Vy ste to už vyriešili?

– Áno! Ten cigán ukradol viac reťazí než s koľkými dokázal plávať!!

(2011)

3.13. Chytráci

Kým v humorných príhodách zaznamenaných pred rokom 1989 zobrazenie Róma ako „komickej postavy bystrého a pohotového Róma (21 záznamov, t. j. 3,3%), ktorý sa vie vynájsť v každej situácii“, prevažovalo (Krekovičová, 2009: 490), v analyzovanom súbore internetových vtipov je takéto vnímanie zastúpené minimálne. Z formálneho hľadiska tu prevažujú, tak ako pri vtípoch spreď roku 1989, dejové trojdielne vtipy, vynaliezavosť Róma vo všetkých prípadoch umocňuje dialóg.

Príde Dežo ku stánku kde predávajú párky s horčicou. Pýta sa:

– Koľko stojí horčica?

– Nič, horčica je zadarmo.

– Héj? Tak mi dajte dve kilá.

Na jarmoku kupuje gazda, od starej cigánky koňa:

– Koľko zaňho chcete?

– Dvadsať tisíc.

– Je nejako schudnutý.

– On nie je chudý, on je štíhly.

– Ten kôň kríva.

– On nekríva, on ma takú zvláštnu chôdzu.

Takto to pokračuje dlho, gazdovi sa stále niečo nepozdáva, cigánka má vždy trefnú odpoveď.

– Chodte sa prejsť, uvidíte aký je to dobrý kôň.

Gazda nasadne na koňa, kôň sa rozbehne a narazí do múra:

– Preboha, ten kôň je slepý!

– On nie je slepý, on je odvážny...

Jožo príde ku gádzovi a hovorí:

– Gazda požičajú mi 100 €, zajtra vám ich vrátim.

O dva dni ho gazda stretne a hovorí:

– Kedy mi vrátiš peniaze? Veď si mi sľúbil, že zajtra mi ich vrátiš.

– Šak ja som aj chcel, ale ja za to nemôžem, že keď som sa ráno zobudil bolo dneská.

3.14. Ostatné

Kým niektoré zaznamenané vtipy možno zaradiť do viacerých kategórií, pri niektorých je to problematické (5 záznamov, t. j. 0,8%). Týka sa to napr. vtipov, kde sú objektmi spolu Rómovia a Židia, a takých, ktoré majú politický kontext.

Žid si zobral za manželku cigánku.

O pár mesiacov majú syna.

Keď má Sebastián už desať rokov tak sa pýta svojej mami:

– Mamo čo som ja cigán alebo žid?

– Zlatko a prečo sa pýtaš?

– Lebo som vonku videl bicykel a ta ja neznám či ho mám ukradnúť a či predac...

(2013, 2014)

Príde Cigán na trhovisko do Bratislavy a predáva korytá. Nik ich však nekupuje.

Cigán si mrmle pod nosom:

– No zasa som komusi naletel. Vraveli mi, že páni v Bratislave sa o korytá len tak bijú...

Záver

Ako som už na začiatku tejto kapitoly uviedol, vznik a existencia vtipu sú späté s procesom *skupinovej identifikácie*. Príslušníci jednej skupiny sa potrebujú odlišiť od príslušníkov inej skupiny tak, že na jednej strane vytvárajú *pozitívny obraz* o „sebe“, na druhej strane tak, že *konštruujú negatívny obraz* o „iných“. V tomto procese využívajú existujúce heterostereotypy, pomocou ktorých sami seba stavajú do pozície nadradených, pričom príslušníkov „inej skupiny“ hodnotia negatívne, zosmiešňujú ich a znevažujú. Politické zneužívanie etnických stereotypov môže mať, ako sa už v minulosti stalo, tragické dôsledky.

Existujúce stereotypy o Rómoch v období nemeckého nacizmu zneužil Dr. Robert Ritter, ktorý sa stal od roku 1936 riaditeľom Výskumného ústavu pre rasovú hygienu a populačnú biológiu v Berlíne-Dahleme. Vypracoval „vedeckú teóriu o spôsobe zisťovania prítomnosti cigánskej krvi“, podľa ktorej „Cigánov charakterizuje vrodená asociálnosť a zločinnosť a tento znak ich rasy je nevykoreniteľný“. Táto pseudovedecká teória sa potom stala „vedeckým zdôvodnením“ protirómskych

opatrení: povinných rasovo-biologických vyšetrení, sterilizácie, internácie do tzv. táborov pre asociálov a následne transportov do vyhladzovacích koncentračných táborov (viac pozri M. Hrabovský, kapitola v tejto publikácii; Hermann, 1965: 67 – 71; Ficovski, 1986: 108 – 110).

Rasistická teória o „asociálnosti Cigánov“, aplikovaná do legislatívy slovenského štátu, nebola v rozpore s tunajším vnímaním rómskeho obyvateľstva Nerómami, naopak, bola v súlade s vžitými etnickými stereotypmi a predsudkami. Navyše bola podporovaná i z vedeckých kruhov, čo dokladá charakteristika v tom období renomovaného sociológa Antona Štefánka (1877 – 1964), uverejnená v jeho ťažiskovej monografii *Základy sociografie Slovenska*: „Cigáni patria k posledným zvyškom primitívov na Slovensku, ktorí svojou početnosťou a nekultivovaným životom sú stále ešte pravou pliahou štátu i obyvateľstva. Nepatria medzi ľud ani plemenom, ani rečou, ani náboženstvom a zamestnaním. Sú viac-menej opovrhovaní, často nenávidení, ba obávaní quasi vyvrheli spoločnosti. Cigáni bývajú za dedinou ako páriovia v polodivom stave, podobnom zvieraciemu životu... Cigán je slabý robotník, lenivý, nestály, neporiadny a nedisciplinovaný. Vylúčení sú zo spoločnosti i pre svoju nečistotu a zápach“ (Štefánek, 1945: 95). Princíp asociálnosti – „vyhýbanie sa práci“ bol obsiahnutý aj vo vyhláske ministerstva vnútra č. 127 z roku 1940, na základe ktorej boli zriadené pracovné útvary (určené predovšetkým pre asociálov, medzi ktorými boli zahrnutí aj „Cigáni bez pracovného pomeru“) a ďalšie diskriminačné opatrenia proti Rómom (Mann, 2007b: 28 – 29).

S podobnými stereotypmi sa stretáme aj vo vtipoch o Rómoch. Humorné rozprávania pred rokom 1989 i internetové vtipy vyjadrujú superioritu Nerómov, Rómov ponižujú a zosmiešňujú. Pritom pred rokom 1989 títo vystupujú ako „komická figúrka“, „neškodní hlupáci“, nahliada sa na nich „s láskavým humorom“ (Krekovičová, 2009: 490 – 491). Keďže boli súčasťou aktívneho rozprávačského repertoáru, prevláda u nich rozsiahlejšia epická forma, komickosť sa dosahuje využívaním ironie a kalambúru. Vtipy šírené na internete sú po formálnej stránke stručnejšie, prevládajú vtipy s trojdielnou stavbou, kde úvod (uviedenie do situácie) býva stručný, objavuje sa nový typ, tzv. anekdotickej hádanky, omnoho častejšie sa využíva dialóg. Protirómske stereotypy reagujú na reálne existujúce problémy časti rómskeho obyvateľstva (hygiena, kriminalita), častejšie sú však konštruktom, ktorý nahrádza objektívne poznanie (zneužívanie dávok, sexualita, demografia). Ignorujú sociálnu determináciu týchto problémov, pripisujú im etnický charakter a takto konštruované heterostereotypy vzťahujú potom na celé etnikum. *Ironiu vo vtipoch čoraz častejšie nahrádza sarkazmus a cynizmus. Najdrastickejšie sa uplatňuje v početnej kategórii „rasizmus“, kde sú zaradené vtipy, ktoré stavajú Rómom do pozície nepriateľa spoločnosti, upierajú im právo na život, nezakryte hlásajú násilie. Pri po-*

sudzovaní týchto vtipov môže vzniknúť podozrenie, či nie sú porušením § 423 a § 424 trestného zákona.¹⁶ Preto treba brať vážne konštatovanie E. Krekovičovej, že „smerovanie k negatívnemu hodnoteniu Rómov majoritnou spoločnosťou sa v internetovej anekdote premieta aj v celkovom ‚zosurovení‘ vtipov, v znížení hladiny citlivosti a nezriedka vykazuje prejavy nezakrytého anticiganizmu“ (Krekovičová, 2009: 492). Nie je možné kvalifikovane odhadnúť, aký podiel obyvateľstva si v rámci internetovej komunikácie uvedené vtipy posielala, a tým sa k ich „posolstvu“ hlási, a aký je podiel ľudí, ktorí sa s ich obsahom vnútorne stotožňujú, pritom to navonok nepriznávajú. „Prelínanie závažných sociálnych problémov s etnickými..., ľahostajnosť alebo/a nevraživosť vo vzťahoch medzi touto minoritou (= Rómami, pozn. A. M.) a majoritou vytvára v slovenskej spoločnosti napätie, ktoré za určitých okolností, napr. pri využívaní nacionalistickými a populistickými politikmi a aktivistami extrémistických hnutí, môže v budúcnosti prerásť do otvoreného, horúceho etnického konfliktu“ (Podoba, 2009: 582 – 583). Sú protirómske vtipy šírené na internete predzvesťou takéhoto vývoja?!

¹⁶ Trestný zákon č. 300/2005 Z. z., § 423 Hanobenie národa, rasy a presvedčenia a § 424 Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti.

Príloha

Obsahuje ďalšie vtipy, ktoré sú charakteristické pre jednotlivé kategórie.

1. Vzťah k práci

- Dežo, kde robíš?
- V elektrárni.
- A čo tam robíš?
- Kladiem odpor!

Kto má najväčšiu úctu k práci?
Rómovia. Ani sa jej nedotknú!
(2012)

- Cigan hutori majstrovi na stavbe:
- Majster, zlamala še mi lopata... Co mam robic?
- Majster:
- Ta nič no, opri še o mišačku.
- (2012)

- Cigán, kde robíš?
 - Nikde.
 - A ty?
 - Ja mu pomáham.
- (2012)

2. Zneužívanie sociálnych dávok

Viete aký je rozdiel medzi kúzelníkom a cigánom?
Kúzelník povie „abrakadabra“ a má v klobúku kráľíka.
Cigán povie „diskriminácia“ a má amnestiu, invalidný dôchodok, sociálne poistenie a nový byt.

Chlubí se cikánka reportérům od novin a televize:

- Na státu jsme vysoudili milion, koupili jsme si bavoráka, a tak teď pro podporu nemusíme chodit pěšky.
- (9. 10. 2007)

- Dežo, prečo ťa prezývajú gepardia veвериčka?
- Lebo pre podporu bežím rýchlejšie ako gepard a keď naďabím na prácu, zvrtnem sa ako veverička a zmiznem z dohľadu.

3. Demografia

Cigánka leží v pôrodnici a lekár vyťahuje jedno dieťa za druhým... Prvé, druhé, tretie, štvrté... Po piatom cigánka vezme jedno decko do rúk a podáva ho doktorovi:
- To je za robotu.

(2010)

Cítiš sa opustený? Sedíš si úplne sám vo veľkom byte? Ozvi sa mi.
Aladár Lakatoš s rodinou.

(2010, 2011)

Slyšeli jste, že se bude prodávat nová cikánská barbie?
Obsahuje 1 barbie, 12 dětí a podporu...

4. Sexualita

Časopis Bravo, rubrika Láska, sex a trápení:

- Milé Bravičko, jmenuji se Aranka, je mi dvanáct let a jsem ještě panna. Je můj otec normální?
- (2010)

Každý s každým

Šoustá čtrnáctiletý cikán svoji dvanáctiletou sestru a ta mu obdivně říká:

- Brácho, ty to umíš líp než táta!
 - Já vím, sebevědomě prohlásí mladík, - máma to taky říkala.
- (2007)

5. Hygiena

Dežo: - Cigan požičaj mi tepláky.

Cigan: - Nemůžu, taky sa žením.

(2008)

Príde róm do drogerie a pýta si toaletný papier. Predavačka sa ho pýta:

- Aký si prajete, hnedý alebo biely?

Róm odvetí:

- Hnedý, ten sa tak rýchlo nezašpiní.

6. Vzdelanie

Malého Roma vyhodí už asi z x-té školy kvôli špatnému prospěchu a chování. Starej Rom neví už co s ním, a tak ho přihlásí do církevní školy.

Mladej najednou začne nosit jen jedničky a i chování má vzorný. Starej se diví a ptá se ho, jak je to možný.

Mladej povída:

- Jdu tam do jedny místnosti, a tam je přibitej na zdi chlap. Jdu do druhej místnosti, a tam je taky přibitej na zdi chlap. V třetí místnosti taky chlap přibitej na zdi. Tato, tam se s nikym nesorou!“

(2007, 2008)

Viete čo je absolútne sci-fi???

Cigán študujúci popri zamestnaní.

(2009)

7. Emigrácia

Viete čo robia s Cigánmi, čo sa dostanú do Ameriky bez víz???

Puky do NHL!

Imigrační úradník v Kanade se ptá pana Lakatoše:

- A jak se ten rasismus v České republice projevoval?
- To bolo různé, ale už aj malé děti sú tam rasistické.
- I malé děti, to je na pováženou.
- No ba, veď aj ty sněhuláky dělajú len bílé!

8. Farba pleti

Romská rodina chce být bílá

Romská rodina potká kouzelného dědečka.

- Splním vám jedno přání, – povídá dědula.
- My by jsme chtěli být bílí, – přeje si rychle otec.
- Dobře, skočte do řeky a přeplavte ji, pak budete bílí.

Skočí otec, přeplave, je bílý.

Skočí matka, přeplave, je bílá.

Skočí děti a v půlce řeky se začnou topit.

Matka pro ně chce skočit, ale otec ji zadrží:

- Vyser se na ně, na cikány!

(2007, 2008)

Idú dvaja cigáni na bicykli a naraz spadnú do vápna. A sú úplne bieli. Jeden z nich

zdesene hovorí:

- Ty vole, čo budeme robiť?

A druhý na to:

- Vole, si pár sekund biely a už by si chcel pracovať?

Proč jsou rómové a černoši hnědí?

Protože nemají peníze na opalovací krém!

9. Religiozita

Róm si hľadá prácu. Už nemá ani na chleba, a nikto ho nechce zamestnať. Stretne farára a pýta sa ho, či by pre neho niečo nemal. Farár sa nad ním zľutuje a dá mu prácu.

- Budeš sa mi starať o holuba. Budeš ho kŕmiť a čistiť mu obydlie. A keď ja budem slúžiť omšu, zdvihnem ruky a zaspievam: – Duchu svätý prileť k nám. Ty z hora vypustiš holuba ako symbol ducha svätého.

Róm sa vytešuje akú dobrú prácu si našiel. Až nastal čas. Omša v plnom prúde, keď farár zdvihne ruky a začne spievať:

- Duchu svätý prileť k nám.
- Nepriletí, zdochol nám.

10. Hlupáci

Dežo dostane práci u stavební firmy.

Šéf mu povídá:

- Běž natřít okna!

Po pěti hodinách TĚŽKÉ práce dojde Dežo za šéfem se slovy:

- Šefe, aj ramy???

(2007)

Dežo číta v novinách:

- Hľadá sa muž vo veku asi 40 let, ktorý v noci na opustených miestach prepadáva ženy, obchytáva ich a ukazuje prirodzenie.

Otočí sa na manželku a hovorí:

- Eržika, myslíš, že by mi to miesto dali?

(2008, 2012, 2013)

Dežo leží v nemocnici.

Deti doma nariekajú a posielajú mamu, aby sa išla opýtať čo je s ockom, ako mu je.

Araňa príde do nemocnice za Dežkom a hneď spustí:

- Jáj, Dežinko môj ako sa máš, deti sa pýtajú čo je s Tebou.

Dežo vzdychá:

- Jáj, žena moja mám sa velice zle. Chytilo ma TBC, nohu mám v gypse, čo zjem to všetko vyvrátim.

Doma hovorí Araňa deťom:

- Deti moje, s ockom je velice zle. Chytilo ho ŠTB, nohu má až v Egypte a čo vyvrátí, to všetko zje!

Dežo ide chytať ryby. Po dlhom čase sa mu podarí chytiť zlatú rybkú. Dežo zahodí rybkú a vraví si:
– Zase zlatá, kto to má stále jesť.

11. Kriminalita

Rolník sadi zemiaky a róm sa pýta:
– Tak čo sused, sadíte, sadíte?
– Áno.
– Tak viac nasadte, aby aj vám ostalo.

Z našej budúcej histórie:
V roku 2026 bola do vesmíru vypustená prvá cikánska posádka.
A to bolo také naposled, kedy bol vidieť Veľký a Malý vúz.
(2012)

Idú dvaja rómovia a tlačia bicykel na ktorom je položené vreco. Zastavia ich policajti a pýtajú sa: – Čo máte v tom vreci?
Rómovia:
– Piliny.
Policajti:
– To vám tak veríme.
Policajti rozrežú vreco a vysypú sa piliny, tak ich policajti pustili ďalej a róm vraví druhému:
– Vidíš, takto sa kradnú bicykle.¹⁷

V krčme bola vražda. Hlavný podozrivý cigán vysvetľuje:
– Prídem do krčmy. Sadnem k stolu chrptom k dverám. Vyberiem chlieb, slaninu a nôž, že idem jesť. Nôž si opriem o stôl čepelou hore. Poškodený, prosím pekne, otvorí dvere, potkne sa na prahu a napichne sa mi na nôž. Prosím pekne a to sa opakovalo osem krát.

12. Rasizmus

Na Vianoce zazvoní vo vilovej štvrti Cigán s malým deckom na rukách:
– Prosím, mám veľa detí, nezoberiete si jedno na vianoce?
– Nie, ďakujem, už máme kapra!
(2012)

Rozhovor dvoch skinov:
– Mám jednu zlú a jednu dobrú správu, ktorú chceš počuť prvú?
– Tú zlú.
– Mám cigánsku krv.
– O môj bože, a tá dobrá?
– Na kapote môjho ferrari.

Vražedný kamion
Stojí policajti na prechode a kúkajú na stopujúciho cikána. Najednou ze zatačky vyjede kamion a cikána prejde, kúkne sa späť a couvne na ňej. To udeľá ešte dvakrát a potom odjede. Policajti na to kúkajú, kroutí hlavama a pak jeden řekne:
– To ale byla brutální sebevražda, co?
(2008)

13. Chytráci

Úhlopříčka
Cikán prodává televizi a potenciální zákazník se ho ptá:
– Hej, Dežo, jakou má ten televizor úhlopříčku?
– Jako novou, – odpoví Dežo pohotově.
(2007)

Išiel cigán okolo kováča, ktorý práve držal v klieštach do červena rozžeravenú podkovu. Cigán sa chvíľu prizeral a potom povedal:
– Ujo kováč, ak mi dáte korunu, oblížem ju!
Kováč mu korunu dal, Cigán si vzal korunu do hrsti a... oblízol ju.

¹⁷ Tento vtíp bol použitý aj vo filme Z. Trošku Kameňák 3 (2005).